

Stian Hatling

Et eldre jernalders Høvdingdømme i Gloppen sett i lys av personforbundsstatsmodellen

Den tradisjonelle modellen

Den «tradisjonelle» overordnede modellen for høvdingdømmer i eldre jernalder har vært en pågående prosess fra kulturarkeologiens dager på 1900-tallet, der spesielt Bjørn Myhre og Knut Odner har stått sentralt (Kristoffersen 2000:24).

Modellen tar utgangspunkt i monumentale gravhauger, rikt gravgods og bygdeborger for lokalisering av samfunnsmessige maktsentre, sett i lys av skriftlige kilder. I gamle lovtekster, slik som Frostatingsloven og Gulatingsloven, nevnes fastsatte grenser eller fylker, og ut fra dette tolkes høvdingdømmene til å være basert på kontroll av ressursområder og fastsatte områder (Shetelig 1925; Kristoffersen 2000:26 ff).

Gården er høvdingdømmets sentralpunkt i den tradisjonelle modellen, og jordbruket er primærnæringen. Dømmet strekker seg ut fra høvdinggården som ringer i vann så langt høvdingens makt strekker seg. Innenfor dette området har høvdingen både rettslig og administrativ makt der han i tillegg kan redistribuere ressursene, slik at for eksempel korn kan byttes mot jern eller håndverksprodukter, og at det på denne måten åpnes for spesialiseringer innen enkelte yrker (Myhre 1987).

Grensene mellom de ulike høvdingdømmene var i konstant endring som et resultat av høvdingenes maktpolitiske spill om ressursområdene og intern krigføring.

Personforbundsstatsmodellen

Personforbundsstatsmodellen baserer seg på skriftlige, samtidige kilder, slik som de irske annalene, Bede, Gilda og heroiske dikt som Beowulfkvadet. Denne modellen har en germansk og ikke en klassisk oppbygging og ble utarbeidet av Heiko Stauer på slutten av 80-tallet (Steuer 1989). I motsetning til den tradisjonelle modellen er ikke faste territorier like viktig, men personlige forhold gjennom allianser og gaver som krever gjenyttelser.

Selv om krigføring også er sentral i den tradisjonelle modellen, er krig, i form av en høvding eller hærfører med et hærfølge på plyndringstokt, helt sentral i personforbundsstatsmodellen, og hærfølgeinstitusjonen er integrert i hele samfunnet. Det er krig og plyndring som er kilden

til heder og rikdom både i form av ressurser fra plyndring av de døde og andre høvdingers hjem, men også ved rekruttering av menn til hærfølget som går fra en hær til en annen (Kristoffersen 2000:39 f).

Gavebytte er en sentral del av modellen, og denne foregår på to nivåer: likt eller ulikt plan. Gavebytte på likt plan, som for eksempel fra en høvding til en annen, var et sosialt spill der målet var å hevde seg ved å gi andre rike gaver og på denne måten knytte til seg allierte. Gavebytte på ulikt nivå var ofte mellom høvdingen og hans menn. Høvdingen ga gaver til menn som ikke kunne gi tilbake en like rik gave, men måtte returnere gaven med en ytelse som for eksempel å kjempe med høvdingen som en del av hærfølge. I hærfølget er det også større hierarkisk åpenhet enn tidligere, der rikdom kommer som følge av innsats i kampsituasjoner. For eksempel sverd, som er et statusvåpen spesielt i symbolsk forstand, kan hærføderer gi til enhver mann i følget sitt som har vist fremragende innsats, og ikke kun basert på avstamning (Evans 1997:34; Kristoffersen 2000:40 f).

Figur 1. Funn fra Evebøhøvdingens grav.
1: sverd med sølvbeslag; 2: rester av drakt med sølvknapper; 3: belte; 4: skjoldbule; 5: syl; 6: «tankering»; 7: saks; 8: skålvekt; 9: spydspisser; 10: treeske; 11: guldsolidus; 12: blylodd; 13: spannformet leirkar; 14: bulevase; 15: trespann med bronsebeslag.

Evebøhøvdingen

Gloppen kommune ligger i Sogn og Fjordane, der en sidearm av Nordfjord er et markert trekk i landskapet. Gloppen består av et åpent landskap omgitt av fjell, og er kjent som et vestlandets beste jordbruksstrøk i nåtid så vel som i fortiden (Sandal 1978:17 ff). Gloppen er spesielt kjent i forhold til rike jernalderfunn, og det fremste av disse er av en mann som i arkeologisk litteratur blir omtalt som «Evebøhøvdingen», hvis grav har blitt plassert ytterst på et prominent moreneplatå med utsikt over bukta ut mot Nordfjord. Denne rike graven ble gravd ut i 1889 av Gabriel Gustafson, og funnet ble publisert i 1890 under tittelen «Evebøgraven og nogle andre nye gravfunn fra Gloppen».

Evebøgraven var en skjelettbegravelse i hellekiste under en haug på 24-25 meter i diameter og 4 meter høy. Graven inneholdt et fullt våpensett; et statuspreget sverd, skjold og to spyd, en gullsolidus, skålvekt i bronse med lodd og ulike beholdere. Solidusen bar bilde av Theodosius II, som levde fra 408-450 e.Kr. (Gustafson 1890) (Figur 1). Graven inneholdt også et

vakkert overfangsglass, en importgjenstand som trolig stammer fra Syria, samt en merkelig tregjenstand som har fått kallenavnet «tankeringen». Tankeringen er lokalt tilvirket, selv om idéen mest sannsynlig er fra kontinentet (Shetelig 1912; Magnus 1978:175 f).

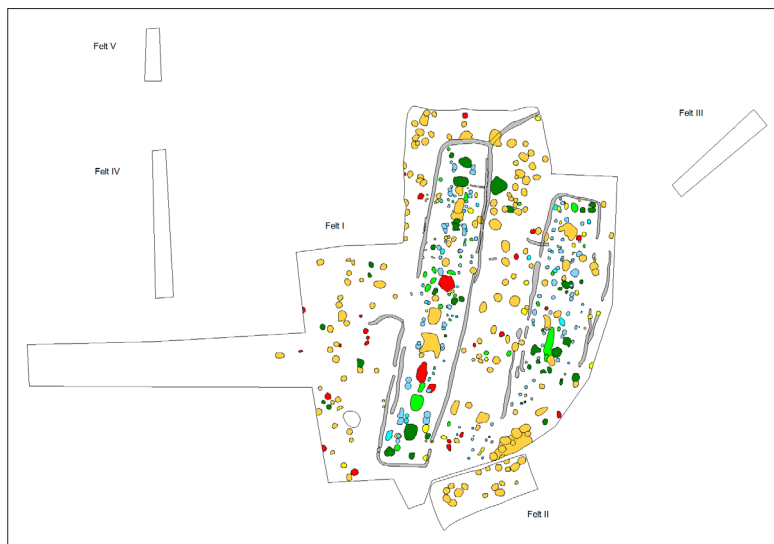
Selv med disse praktfunnene er det mannens bekledning som har vakt mest oppsikt. Klærne den døde var gravlagt i var laget av ull, med en tynn, løstsittende farget skjorte med hektespenner av sølv, eller forgylt bronse, i halslinningen. Om livet bar han et belte av avlange bronsebeslag. Han bar også en farget, kypervevd, rektangulær ullkappe med brede, brikkvevde bånd dekorert med dyrefigurer (Magnus 1978:169).

Graven blir ut fra funnene datert til folkevandringstiden, altså 400-560/570 e.Kr., selv om det har vært en del diskusjon om nøyaktig hvilken del av denne perioden graven hører til. Bente Magnus mener for eksempel at graven hører hjemme i de siste 25 årene av 400-tallet, mens Eldrid Straume peker på ornamentikken på det spannformede leirkaret som først forekommer i siste halvdel av 500-tallet (Magnus 1978:167; Straume 1962:14).

Høvdinggården

Ca. 100 meter fra Evebøgraven ble det i år 2000 funnet og utgravd en storgård under ledelse av Universitetsmuseet i Bergen (Figur 2 og 3). Det er her snakk om et 43 meter langt og 7,5 meter bredt treskipet langhus med hallfunksjon (noe jeg vil komme tilbake til). Et annet, samtidig, langhus på 24 meters lengde og 7 meters bredde lå ved siden av hovedbygningen, og har trolig fungert som stall. Begge langhusene var grindkonstruksjoner med syllstokk (Diinhoff 2007).

Hovedbygningen forekommer i dette tilfellet i tre faser: en eldre bygning, datert til ca. 30-130 e.Kr., og den store bygningen i to identiske utgaver. Dette kan sees ved at de takbærende stolpeparrene har blitt flyttet noe lengre nord enn tidligere. De to fasene ¹⁴C-dateres å ligge innenfor 5. og 6. århundrede e.Kr., altså folkevandringstiden (Diinhoff 2007).

Figur 2. Editert plantegning over Høvdinggården på Eide. Blå: stolpehull; Grå: grøft; Rød: ildsted; Mørk gul: kokegrop; Lys gul: fyllskifte; Grønn: groper; Lys grønn: gropliknende.

I stallen ble det funnet en rekke mindre stolpehull Diinhoff tolker som bås stolper. Størrelsesmessig kan bygningen romme opptil 30-50 dyr ut fra båsene. En nedgravning langs midtaksen regnes for en renne etter gjentatt opptaking av møkk (Diinhoff 2007:44 ff). Det ble også funnet 55 vev vekter i en nedgravning inne i stallen, så det er trolig at bygningen også kan ha hatt en lagerfunksjon.

Det kan selvfølgelig diskuteres om storgården på Eide virkelig tilhørte Eivebøhøvdingen, men mye tyder på nettopp dette. For det første er det en geografisk nærhet mellom grav og gård. Graver i jernalderen ligger gjerne på gården, sjelden mer enn 200 meter fra hverandre (Skre 1998:226). For det andre vitner dateringene av både gård og grav om en nærhet i tid, da begge er daterbare til folkevandringstiden. Dateringene på Eivebøgraven ligger på ca. AD 475-525, ut fra gravgavene (Fjelberg 2008). Den yngste dateringene av hovedbygningen på Eidegårdens andre fase, BETA-200775, dateres til 1530±60 BP (AD 360-480) (Diinhoff 2007:41).

Figur 3. Rekonstruksjon av Eidegården. Grafikk Arkikon.

Hallen

I «Gloppen i folkevandringstiden – En sosial analyse av Eivebøhøvdingen» går jeg inn i en diskusjon om denne gården med rette kan sies å inneholde en hall (Hatling 2009). I denne artikkelen vil jeg ikke diskutere dette detaljert, bare i korte drag gå igjennom de viktigste punktene i diskusjonen.

Som utgangspunkt ble bygningen systematisk drøftet i henhold til Herschends (1993) fem kriterier for hallbygninger:

1. Hallen skal tilhøre store gårder
2. Hallen skal bestå av et rom med et minimum av stolper.
3. Hallen skal utmerke seg ved sin plassering på gården.
4. Ildstedene i hallen skal kun ha blitt brukt som lyskilde.
5. Gjenstandsmaterialet funnet i hallen skal skille seg fra gjenstandene ellers i huset ved sitt statusaspekt.

1. Hallen skal tilhøre store gårder.

I ren størrelse må Eide-gården sies å være en stor gård. Hovedbygningen alene gir et areal på 325 m², og i og med at en finner ildsteder langs hele husets midtakse har det trolig ikke vært delt i en boligdel og en fjøsdel, men snarere kun blitt brukt av mennesker. Diinhoff mener at ildstedene er representative for langhusets andre fase, med noe mer usikkerhet knyttet til fase 1 (Diinhoff 2007:29). Hvis vi i tillegg legger til arealet av stallbygningen får vi et samlet areal på 490 m². Til sammenligning er et gjennomsnittlig langhus fra folkevandringstiden 22,5 meter langt og 6 meter bredt, der den ene delen fungerer som stall. Dette gir et areal på 135 m² (Myhre & Øye 2002:121).

2. Hallen skal bestå av et rom med et minimum av stolper.

I feltrapporten deler Søren Diinhoff Eidegården inn i 3 deler, med 5 mulige rom ut fra plasseringen av takbærende stolper, ildsteder, innganger og funn. Et lager/arbeidsrom (helt i nord) og boligdel for husets ledende familie, en hall i midten, og en boligdel og arbeidsrom for gårdens tjenere i sør (Diinhoff 2007:35 ff). Rommet som tolkes som en hall har en inngang på hver side av rommet og inneholder to ildanlegg. Gjennomsnittlig ligger avstanden mellom de takbærende stolpene i lengderetningen på ca. 3,5 meter, men i hallrommet er avstanden mellom to av de takbærende stolpeparene på 7,4 meter.

3. Hallen skal utmerke seg ved sin plassering på gården.

På Eidegården er hallen en integrert del av hovedbygningen, og ikke en egen bygning. Derfor er dette kriteriet mindre relevant i dette tilfellet. Hvis en tolker dette kriteriet til å gjelde gårdens geografiske plassering er det slik at Eidegården ligger sentralt i et ettertraktet geografisk strøk. Gloppen er som nevnt et av Vestlandets beste jordbruksstrøk, og som også har gode forhold for dyrehold og fiske (Sandal 1978:17 ff).

4. Ildstedene i hallen skal kun ha blitt brukt som lyskilde.

I hallen finnes det to ildanlegg langs husets midtakse, der den ene tolkes som en kokegrop og den andre som et ildsted, ut fra komposisjonen av kullag og skjørbrent stein (Diinhoff 2007:31 f). Sistnevnte kan være i henhold til Herschends kriterium.

5. Gjenstandsmaterialet funnet i hallen skal skille seg fra gjenstandene ellers i huset ved sitt statsaspekt.

Som kjent er det sjelden en finner gjenstander i selve huset ved flateavdekkinger, og statusgjenstander er spesielt sjeldne. Ved denne utgravingen ble det funnet en del av en bronse- eller sølvnål i vegggrøften til hovedbygningen (Diinhoff 2007:34, 100). Denne kan tolkes som en statusgjenstand, selv om dens tilknytning til selve hallen er usikker.

I denne sammenhengen er det også enkelte forhold i personforbundsstatsmodellen som er av interesse. Av skriftlige kilder kommer det sterkt frem at fest og matgilder var viktig, det var her man knyttet bånd med allierte, og det var også her høvdingen delte ut gaver fra plyndringstokt til hærfølget. Disse begivenhetene skjedde i hallen. Slik de skriftlige kildene legger det frem, sov krigerfølget som overnattet på gården i selve hallen, og lagde plass ved å sette benker og bord opp mot veggene (Evans 1997:94). Logisk sett vil dette resultere i et matkonsum

over den gjennomsnittlige husholdningen, og som kan manifesteres i form av en mengde kokegroper. Nettopp dette er tydelig hvis man ser på plantegningen av Eidegården på figur 2, hvor man har over 240 ildanlegg.

I masteroppgaven blir det også gjort rede for noen tilleggsriterier for hallbygninger, ut fra en dypere diskusjon om Eidegården satt opp mot Herschends fem kriterier enn presentert ovenfor, samt komparativt materiale (Hatling 2009:58). Tilleggsriteriene er som følger:

6. Hallen skal ha egne innganger fra utsiden av langhuset.

7. Området rundt hallen skal bære vitne om bruk i form av et betydelig antall kokegroper.

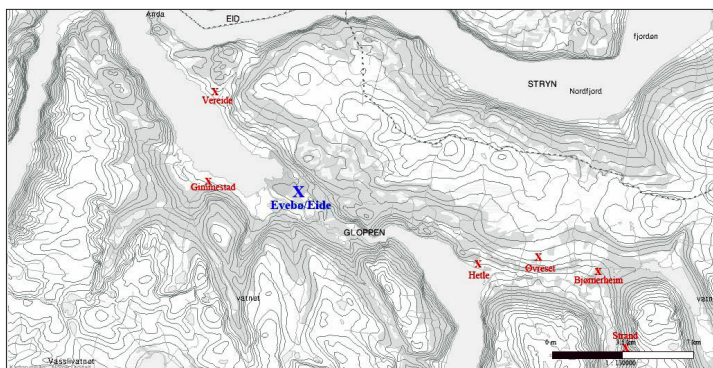
8. Hallen skal ha en strategisk topografisk beliggenhet.

Punkt 8 inngår til en viss grad i Herschends 3. kriterium, men jeg føler det er på sin plass å spesifisere dette.

Lokalsamfunn og ytre relasjoner

Som en kan se på kartet figur 4 er Gloppen representert ved en rekke våpenbegavelser. Nesten $\frac{1}{4}$ av gravene fra Gloppens eldre jernalder hører under denne kategorien (Fjelberg 2008). En god andel våpenbegavelser ser man også over hele Vestlandet i folkevandringstiden, og dette tolkes som urolige tider og rivalisering mellom høvdingene som holdt til her (Solberg 2003:161). Personforbundsstatsmodellen representerer en veldig krigsorientert samfunnsmodell der krigføring var en integrert del i den enkeltes verdensbilde. Dette ser ut til å stemme godt overens med Gloppen i folkevandringstiden, gravmaterialet tatt i betraktning. Gravmaterialet i Ebebøgraven fremmer spesielt det krigerske ved fullt våpensett, og sett i lys av Personforbundsstatsmodellen kan det tolkes dit hen at Ebebøhøvdingens fremste rolle var som hærleder. Samtidig kan det hevdes at store deler av hærfølget kan ha stammet fra lokalområdet, ved alle våpenbegavelsene i Gloppen. I henhold til modellen skulle høvdingen bringe heder og rikdom til seg og sine menn gjennom plyndringstokter. Ved hans rike begravelse ser det ut til at han var suksessfull sådan. Gravgavene hans vitner også om en person med gode sosiale evner, som gjennom sitt liv – har på godt vis – knyttet til seg allierte ved bruk av virkemidler som gaver, oppfostring og ekteskap.

Ebebøhøvdingen som hærleder vil ha tilbrakt mye tid ute på plyndring med hærfølget sitt; menn både fra Gloppen og andre han hadde knyttet til seg over tid fra andre områder. Når høvdingen først var i nærheten var det gården han holdt seg til, og da spesielt i hallen. Her sørget han og hans familie for god mat og drikke for seg og sitt hærfølge, der han delte ut gaver ervervet gjennom plyndringstokt. Det ble også holdt større matgilder der allierte og potensielle samarbeidspartnere deltok. Den store mengden kokegroper rundt gården vitner nettopp om dette, at Ebebøhøvdingen holdt større matgilder i henhold til Personforbundsstatmodellen.

Figur 4. Våpenbegavelser fra eldre jernalder i Gloppen. Grunnkart hentet fra www.gislink.no/gislink.

Summary

In the year 2000, a Migration period longhouse with a separate barn was discovered at Eide, in Gloppen, Western Norway. This farmstead is probably the seat of «Evebøhøvdingen», a man whose rich burial suggests held chieftain status. The long-house is contemporary with Evebøhøvdingen, and contains a hall. In the Migration period, two theoretical models deal with the elite of its time: the «traditional» model and Heiko Steuer's «Personenverbandstaat» ('states of united people') model. The site at Eide is, in this article, seen through the latter theoretical framework.

The theoretical model emphasises use of the hall for bonding at two levels: between the chieftain and his men, and between the chieftain and other chieftains through gift exchange. These occasions were of a festive nature, where the chieftain and his men consumed quantities of food and drink beyond that of a regular household. This fact should be considered in the hall-debate, as a fair number of so-called cooking pits should be present in close proximity of a hall, as were found at Eide. This model also stresses the importance of warfare and raiding as a source of income and status. This may be borne out by the fact that about 25 % of the contemporary graves, those of Evebøhøvdingen and his companions from the local community, contained weapons.

Litteratur

- Diinhoff, S. 2007. *En Ældre Jernalders Storgård i Nordfjord. Arkæologiske frivinningsundersøgelser ved Eide gnr. 76/77. Gloppen kommune, Sogn og Fjordane*. Rapport Bergen Museum. Bergen.
- Evans, S.S. 1997. *Lords of Battle. Image and Reality of the comitatus in Dark Age Britain*. The Boydell Press. Woodbridge.
- Fjelberg, K.A. 2008. *Kremasjon og inhumasjon – Ein komparativ analyse av gravskikk i Gloppen og på Voss i yngre romartid og folkevandringstid*. Upublisert masteroppgave i Arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Gustafson, G. 1890. *Evebøfundet og nogle andre nye gravfund fra Gloppen. Bergen Museums Aarsberetning*, nr. 1 1889, Bergen: 1-40.
- Hatling, S. 2009. *Gloppen i Folkevandringstiden – En sosial analyse av Evebøhøvdingen*. Upublisert masteroppgave i Arkeologi, Universitetet i Bergen.

- Herschend, F. 1993. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. *Tor* vol. 25: 175-199.
- Kristoffersen, S. 2000. *Sverd og spenne: Dyreornamentikk og sosial kontekst*. Høyskoleforlaget AS, Kristiansand.
- Magnus, B. 1978. De eldste tider i Gloppen og Breim. I: Sandal, P. (red.) *Soga om Gloppen og Breim. Frå dei eldste tider til om lag år 1800*. Solglimt Trykkeri AS, Sandane: 103-227.
- Myhre, B. 1987. Chieftains' graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration period. *Studien zur sachsenforschung vol. 6*. Niedersächsisches Landesmuseum Hannover, Hannover: 169-188.
- Myhre, B. & Øye, I. 2002. *Norges Landbrukshistorie I. 4000 f.Kr. – 1350 e.Kr.* Det Norske Samlaget, Oslo.
- Sandal, P. 1978. *Soga om Gloppen og Breim. Frå dei eldste tider til om lag år 1800*. Solglimt Trykkeri AS, Sandane.
- Shetelig, H. 1912. *Vestlandske graver fra Jernalderen*. A/S John Griegs Boktrykkeri, Bergen.
- Shetelig, H. 1925. *Norges forhistorie. Problemer og resultater i norsk arkeologi*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie A, Forelesninger. Oslo.
- Skre, D. 1998. Herredømmet: *Bosetning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr.* Acta Humaniora. Universitetet i Oslo Universitetsforlag, Oslo.
- Solberg, B. 2003. *Jernalderen i Norge*. Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Straume, E. 1962. *Nordfjord i Eldre Jernalder*. Norwegian Universities Press, Bergen.
- Steuer, H. 1989. Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Kingdom. I: Randsborg, K. (red.) *The Birth of Europe: Archaeological and Social Development in the first Millennium A.D.* *Analecta Romana Instituti Danici*. Suppl. XVI. Rom: 100-121.